

Aleksandra Blachnio

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

Autorskość w kształtowaniu postaw obywatelskich

Wprowadzenie

Proces integracji Polski z Europą wymaga nowego ustosunkowania się do fundamentalnych kwestii wyznaczających tożsamość jednostkową i grupową człowieka. Jedną z nich jest, wspomniana w temacie, kategoria postaw obywatelskich. W dobie unifikacji pozornie wydaje się zbędnym odwoływanie do tradycyjnych pojęć polskości i ojczyzny. Faktycznie jednak, obserwowane trendy do zachowania międzykulturowości jako przejawu bogactwa współczesnej cywilizacji, dojrzałej tolerancji i intencjonalności w kształtowaniu osobistej koncepcji Ja w świecie, sprzyjają kształceniu obywatelskiemu młodego pokolenia.

To zwrótnie powoduje, że coraz rzadziej aprobatę zyskuje stanowisko, iż „(...) identyfikacja narodowa jest przeszkodą do otwarcia się na świat, szerzy prowincjonalizm, prowadzi do izolacji” (Vasiliauskas, 2005, s. 133).

Odejście od „lokalności” na rzecz „globalnej wioski”, poza niekwestionowanymi zyskami¹, prowadzi również do określonych strat (Obuchowski, 2000a, 2002; Węgierski, 2002). Młode pokolenie zderza się z wielorakością, synkretyzmem i dowolnością. Kazimierz Obuchowski analizując ów fenomen w relacji człowiek

¹ Zyskami, które wynikają z istoty globalizacji jaką jest: „(...) nic innego jak wielostronne powiązania przekraczające granice państw narodowych, społeczeństw we współczesnym świecie” (Pachociński, 1999, s. 36), a które to poprzez transfer wiedzy, wartości i zachowań istotnie zwiększyły potencjały rozwojowe człowieka.

– kultura, twierdzi, iż zatracenie przez kulturę funkcji normotwórczej uderza bezpośrednio w jednostkowe poczucie bezpieczeństwa. Anomia kulturowa, bo tak badacz określa to zjawisko, oznacza brak prostych wskazań na to, co jest dobre, właściwe, a co nie. Tym samym człowiek dowiadując się o istniejących światopoglądach, religiach i filozofiach staje przed koniecznością dokonania wyboru.

Człowiek w sytuacji wyboru postawy

Jak sobie z nim poradzi zależy w dużej mierze od poziomu jego rozwoju osobowościowego. Dwa modelowe rozwiązania można sformułować w oparciu o koncepcje rewolucji podmiotowej Kazimierza Obuchowskiego (2000a,b). Pierwszy bazuje na regule utrzymania status quo. Zgodnie z tym modelem, osoba sztywno tkwi w znanych z dzieciństwa i przejętych bezrefleksyjnie od rodziców, schematach. Wchodzi tym samym w rolę, która wyznacza sens jej bycia i pełni ją tak długo i jak tylko pozwolą jej na to uwarunkowania sytuacyjne. Ludzie-roli, bo taką nomenklaturą posługuje się autor koncepcji, stanowią ludzi przedmiotowych. Ich wyznacznikiem jest przedmiotowy standard waluacyjny, który m.in. w obrębie jednostkowej aktywności polega na przyjmowaniu i wypełnianiu konkretnych zadań w dookreślonej i stałej rzeczywistości. O nią jednak jest coraz trudniej. I tak w obszarze diskutowanych postaw obywatelskich – człowiek rola stanowi przykład osoby definiującej siebie przez zapożyczone z historii pojęcia „prawdziwego Polaka” i patrioty. Odwołuje się do nich z bezmyślnym uporem, odgradza się od innych kultur wierząc w pusty slogan „lepiej to co nasze”. Kiedyś ludziom ograniczonym od swej lokalności było zdecydowanie łatwiej żyć, zwłaszcza w okresie, w którym kraj faktycznie odizolowany był od reszty Europy. Obecnie jednak, w dobie jednoczenia nie jest łatwa postawa izolacji².

Pożądanym więc staje się model drugi, który zakłada otwartość na zmianę i osobowy wzrost przy samodzielnie zdefiniowanej tożsamości. Kluczową jest tu aktywność własna jednostki, definiowana pojęciem intencjonalności. Kazimierz Obuchowski (2000a,b, 2002, 2004) opisuje osoby funkcjonujące w oparciu o wspomniany model kategorią autorstwa siebie. Oznacza ona człowieka, który jest dyna-

² Teza ta postawiona została jako implikacja teorii kod-emocje Kazimierza Obuchowskiego (2004). Zdaniem badacza, ludzie roli, a więc przedmiotowi, posługują się kodami konkretnymi. Te natomiast są nieweryfikowalne. Można je albo utrzymać albo w całości odrzucić. Tym samym przedmiotowi Polacy-patrioci tkwią w ustawicznym dyskomforcie negowanie zasadności obserwowanej na co dzień zmieniającej się rzeczywistości gdyż to stanowi jedyną alternatywę do konieczności całkowitego odrzucenia własnej tożsamości.

miczny, bo przez całe swoje życie staje się, i który samodzielnie podejmuje wysiłek i pełną odpowiedzialność tworzenia modelu siebie, świata i jednostki w świecie. W sferze wartości i wartościowania oznacza to, że poszczególna osoba decyduje co jest dobre, a co złe; co jest ważne, a co zbędne. Tym samym samodzielnie konstytuuje Ja z wybranych kategorii indywidualnych i grupowych. Człowiek jest przecież, jak podkreśla w zgodzie z odczuciami ogółu i mądrością starożytnych³ Eliot Aronson (1998), istotą społeczną. W konsekwencji, wśród badaczy nie jest odosobnionym poglądem Romanasa Vasiliauskasa, iż *Samowyrządzenie się, mające na celu wyrażenie siebie w procesie rozwoju osobowości, w dużym stopniu zależy od możliwości utożsamiania się z socjalnym i kulturalnym kontekstem życiowym* (2005, s. 129).

Podsumowanie – pragmatyczny wymiar edukacji obywatelskiej

W tym momencie należałoby przejść z teoretyczno-postulatywnej płaszczyzny problemu na pragmatyczny wymiar identyfikacji młodego pokolenia z Ojczyzną. Jak działać, aby kształtować w młodym pokoleniu postawy obywatelskie?⁴ Wiadomym jest, iż proces ten wymaga świadomego nakładu pracy nauczycieli i wychowawców. Historia pokazuje, że nie jest to nowe odkrycie, gdyż Stanisław Konarski (1955) postulował jako niezbędne w procesie studiów praktykowanie dyskusji z młodymi na tematy związane z ustawodawstwem i krytyczną oceną systemu politycznego kraju. Miało to pomóc młodemu pokoleniu wyrobić gotowość i umiejętność aktywnego uczestnictwa w życiu państwa i zaangażowania w rozwiązywanie problemów społecznych i politycznych.

Pamiętać należy, że dzisiaj nie można już odgórnie wdrożyć w społeczeństwie umiejętności politycznego reagowania. Powód jest ten sam, o którym mowa była

³ Badacz mottem swojej książki uczynił zaczerpnięte z *Polityki* znamienne słowa Arystotelesa: „Człowiek jest z natury istotą społeczną; jednostka która z natury, a nie przez przypadek żyje poza społecznością, jest albo kimś niegodnym naszej uwagi, albo istotą nadludzką. Społeczność jest w naturze czymś, co ma pierwszeństwo przed jednostką. Każdy, kto albo nie potrafi żyć we wspólnocie, albo jest tak samowystarczalny, że jej nie potrzebuje, i dlatego nie uczestniczy w życiu społeczności, jest albo zwierzęciem, albo bogiem”.

⁴ Ze względu na charakter opracowania nie poruszam bliżej kwestii aktualności postaw obywatelskich młodych Polaków. W oparciu o dostępne w literaturze przedmiotu doniesienia z badań wiadomym jest, że polska młodzież prezentuje wysokie rezultaty edukacji obywatelskiej. (por. badania dotyczące postaw obywatelskich młodzieży z 28. krajów przeprowadzone w 1996–2000 przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Oceniania Osiągnięć Edukacyjnych – IEA (Zaleskiene, 2005)).

w kontekście zmian cywilizacyjnych – a mianowicie różnorodność i względność sceny politycznej oraz ambiwalencja interesów tak partii jak i ich elektoratu. Tym samym sztuką staje się umiejętność identyfikowania, interpretowania i rozwiązywania konfliktów politycznych, ekonomicznych, społecznych i światopoglądowych wynikających z często niezgodnych, o ile nie konfliktowych, celów i priorytetów.

Możliwym jest jednak wskazanie kluczowych obszarów najczęściej lokowanych w działaniach mających optymalizować proces dojrzewania obywatelskiego młodych. Istotą jest więc dążenie do ukształtowania społeczeństwa demokratycznego, które otwarte na inne narody, aktywnie zabiega o własną państwowość. Działania, które służą urzeczywistnianiu tej idei, kumulują się na poziomie państwa i rządu nim zawiadującym, w oficjalnie przyjętych: polityce narodowej, polityce migracyjnej, w traktowaniu mniejszości narodowych i polityce tolerancji (Zaleskiene, 2005).

Edukacja obywatelska a postawy

W sferze edukacyjnej podejmowane są działania służące z jednej strony promowaniu elementarnych kategorii:

- demokracji, świadomości praw i obowiązków z nich wypływających
- identyfikacji narodowej
- społecznej odrębności i społecznej integralności

celem rozwoju kognitywnych kompetencji obywatelskich. Przeprowadza się je w oparciu o różnotekstowe nauczanie (za: Zaleskiene, 2005, s. 112). W jego obszarze kształtowana jest w młodym pokoleniu zdolność wszechstronnego analizowania problemu z różnych perspektyw: polityczno-prawnej, socjalno-ekonomicznej, socjalno-kulturalnej czy w kontekście międzynarodowo porównawczym⁵. Rozwijane są wielokierunkowe umiejętności informacyjne i badawcze. Kształtuje się ponadto motywację do aktywnego angażowania się w życie ogólnonarodowe z pozycji obywatelskich, czyli akcentuje się współodpowiedzialność jednostki za organizację i funkcjonowanie państwa. Ona sama buduje własne więzi z organizacjami lokalnymi, krajowymi, europejskimi i światowymi. Powoduje to, że: „Rola edukacji obywatelskiej w kontekście nauki przez całe życie, kształcącej kompetencje „życia i współżycia”, staje się bardzo ważna, ponieważ w szybko zmienia-

⁵ Przykład do analizy międzynarodowo poznawczej dostarcza ważny dla monitorowania kierunku i tempa reformy edukacji szkolnictwa projekt PISA. Pozwolił on poznać jak w społeczeństwie wiedzy efektywnie rozwijana jest kluczowa umiejętność samodzielnego zdobywania informacji (patrz: Rost, 2003).

jących się realiach społecznych pomyślnie żyć i realizować swoje cele potrafią tylko ci obywatele, którzy mogą oceniać, swobodnie siebie wyrażać, szukać niezależnych rozwiązań i odnajdywać je we wszystkich sferach życia, również w społecznej i ekonomicznej.” (Zaleskiene, 2005, s. 114).

Zastosowana przez autorkę kategoria „współżycia” stanowi istotne, dla podejmowanej kwestii autorskości w kształtowaniu postaw obywatelskich, wskazanie na rolę makrokontekstu. Rozwój w młodych jednostkach identyfikacji narodowej i współodpowiedzialności za losy kraju ma sens jedynie wówczas, gdy towarzyszyć im będzie postawa otwartości na innych. Do tego niezbędne jest szerokie udemokratycznienie młodych. John J. Patrick (2004) rozważając obszary, które obejmować musi globalna edukacja na rzecz demokracji wskazał cztery zasadnicze komponenty wraz ze stanowiącymi ich rozwinięcie podkategoriami:

1. globalna i międzynarodowa wiedza o demokracji (obywatelska wiedza):
 - a. pojęcie i zasady demokracji;
 - b. trwające spory nad znaczeniem i zastosowaniem głównych idei;
 - c. przełomowe decyzje odnośnie polityki społecznej i znaczenia konstytucji;
 - d. rozporządzenia i instytucje reprezentantów demokratycznego rządu;
 - e. status i rola obywatela;
 - f. światowa i krajowa historia demokracji;
2. ogólne kompetencje intelektualne obywatela w systemie demokratycznym:
 - a. identyfikowanie i opisywanie informacji o życiu politycznym i obywatelskim;
 - b. analizowanie i wyjaśnianie tychże informacji;
 - c. synteza i wyjaśnienie informacji z życia politycznego i obywatelskiego;
 - d. ocena i przyjęcie stanowiska wobec zdarzeń życia społecznego;
 - e. krytyczne myślenie na temat warunków życia politycznego i społecznego;
 - f. konstruktywne myślenie nad poprawą warunków życia politycznego i społecznego;
 - g. myślenie porównawcze, międzynarodowe i globalne o demokracji;
3. ogólne kompetencje sprawcze obywatela w systemie demokratycznym:
 - a. współdziałanie z innymi obywatelami w realizacji interesów własnych i ogółu;
 - b. znajomość aktualnych wydarzeń i problemów społecznych;
 - c. refleksja i współdecydowanie w kwestiach polityki społecznej;
 - d. oddziaływanie na politykę w obszarze problemów społecznych;
 - e. wprowadzanie w życie politycznych decyzji ze sfery społecznej;
 - f. działanie na rzecz poprawy społecznych i politycznych uwarunkowań życia w wymiarze lokalnym, narodowym i globalnym;

4. ogólne lub całościowe dyspozycje obywatela w systemie demokratycznym:
 - a. afirmacja powszechnej i równej godności i wartości każdej osoby;
 - b. szacunek, ochrona i respektowanie praw posiadanych przez każdą osobę w równym stopniu;
 - c. dzielenie odpowiedzialności w życiu politycznym i społecznym wspólnoty;
 - d. samodzielne ograniczanie swych potrzeb, praw i przywilejów w wymiarze osobowy i instytucjonalnym;
 - e. prezentowanie moralności obywatelskiej;
 - f. promowanie wspólnego dobra w obszarze lokalnym, narodowym i globalnym.

Kompetencje te, w literaturze przedmiotu często wskazywane jako konieczne (por. Vontz, Leming, 2004), przygotowują młodego człowieka do świadomego bycia i współuczestniczenia w zmieniającym się cywilizacyjnie świecie. Jego realia wyznaczają z jednej strony niezahamowany niczym transfer informacyjny, z drugiej indywidualny sposób spostrzegania i wartościowania osoby. W konsekwencji jednostka staje przed koniecznością nie tylko samodzielnego zdobywania wiedzy o świecie ją otaczającym, ale przede wszystkim nadawania mu znaczenia, poprzez samodzielne formowanie i modyfikowanie jego poznawczego modelu. Ten zaś wyznacza zwrotnie zakres i charakter podejmowanych przez nią działań (patrz: Obuchowski, 2004). To wymaga od jednostki bycia: aktywną, rozumiejącą, zaangażowaną, ludzką, poinformowaną, świadomą i odpowiedzialną (por. Vontz, Leming, 2004). Człowiek nie może zamknąć się na świat, musi w nim działać, a żeby być skutecznym winien mądrze integrować się ze społecznością globalną pamiętając jednak o własnym pochodzeniu i szanując lokalne i narodowe tradycje i wartości.

Bibliografia

- Aronson, E. (1998), *Człowiek istota społeczna*, Warszawa.
- Konarski, S. (1955), *De Arte Bene Cogitandi...*, [w:] *Pisma wybrane*, Warszawa.
- Obuchowski, K. (1997), *Zmiany osobowości – założenia i tezy*, „Forum Psychologiczne” nr II (2), s. 22–30.
- Obuchowski, K. (2000a), *Człowiek intencjonalny, czyli o tym, jak być sobą*, Poznań.
- Obuchowski, K. (2000b), *Od przedmiotu do podmiotu*, Bydgoszcz.
- Obuchowski, K. (2002), *Osobowość a zmiany cywilizacji*, [w:] J. Brzeziński, H. Sęk (red.), *Psychologia w obliczu zachodzących przemian społeczno-kulturowych. Kolokwia Psychologiczne*, t. 10, Warszawa.

- Obuchowski, K. (2004), *Kody umysłu i emocje*, Łódź.
- Pachociński, R. (1999), *Podstawy kształcenia wyższych umiejętności poznawczych w szkole*, Warszawa.
- Patrick J. J. (2004), *Teaching Democracy Globally, Internationally, and Comparatively: the 21st – Century Civic Mission of Schools*, [in:] G. E. Hamot, J. J. Patrick, R. S. Leming (eds.), *Civic Learning in Teacher Education. International Perspectives on Education for Democracy in the Preparation of Teachers*, p. 21–44. The Social Studies Development Centre of Indiana University in Association With Civitas: An International Civic Education Exchange Programme.
- Rost, J. (2003), *Psychometryczne podstawy Projektu PISA*, [w:] K. Wenta, W. Zeidler (red.), *Diagnoza pedagogiczno-psychologiczna wobec zagrożeń transformacji*, Szczecin, s. 99–111.
- Vasiliauskas, R. (2005), *Problem identyfikacji młodego pokolenia*, [w:] A. Szerląg (red.), *Wymiary współczesnej edukacji na Litwie*, Kraków, s. 129–136.
- Vontz, T. S., Leming, R.S. (2004), *Promoting Civic Learning in the Preparation of Social Studies Teachers: Criteria and Principles for Selecting Exemplary Methods and Materials*, [in:] G. E. Hamot, J. J. Patrick, R. S. Leming (eds.), *Civic Learning in Teacher Education. International Perspectives on Education for Democracy in the Preparation of Teachers*, p. 79–102. The Social Studies Development Centre of Indiana University in Association With Civitas: An International Civic Education Exchange Programme.
- Węgiński, Z. (2002), *Swoistość polskiego pedagoga a problemy edukacji globalnej*, [w:] U. Ostrowska, A. M. de Tchorzewski (red.), *Etos pedagogów i edukacji wobec problemów globalizacji*, Bydgoszcz-Olsztyn, s. 89–98.
- Zaleskiene, I. (2005), *Aktywność obywatelska młodzieży litewskiej*, [w:] A. Szerląg (red.), *Wymiary współczesnej edukacji na Litwie*, Kraków, s. 107–127.